

ЩОДЕННИК КАДЕТА ІВАНОВА

ВСТУПНЕ СЛОВО

Дещо про Київський
кадетський корпус

Закриті середні військово-навчальні заклади – кадетські корпуси – діяли в Російській імперії з 1732 р. Їх було створено з метою давати дітям малозаможних офіцерів і чиновників, придатним до військової служби в офіцерському званні, відповідну освіту й виховання. Прийняття до кадетського корпусу на казенне утримання обумовлювалося службовими заслугами батьків. Право на вступ до корпусу мали діти офіцерів і військових лікарів, що прослужили не менш як десять років. З-поміж тих, чий батьки прослужили менше десяти років, приймали круглих сиріт, дітей убитих і померлих від ран та інвалідів, а також дітей викладачів кадетських корпусів, за умови, що вони прослужили там не менш як п'ять років. Як своєкоштных вихованців приймали дітей усіх інших офіцерів і спадкоємних дворян (навіть тих, що не служили).

Кожний корпус поділявся на роти залежно від кількості вихованців. Роти мали стройову організацію, тобто фельдфебелів, унтер-офіцерів (з кадетів старших класів) і посадових кадетів (чергового роти й днювальних).

У навчальному відношенні вихованці кадетських корпусів розподілялися на сім класів: підготовчий і шість загальних. У кожного класу були паралельні відділення з 20 – 32 кадетів.

Виховний персонал складався з офіцерів. Штатними викладачами були корпусні офіцери й цивільні особи. За обсягом навчального матеріалу програми кадетських корпусів переважали програми середніх цивільних закладів (реальних гімназій і

училищ). Найкращі вихованці кадетських корпусів по закінченні їх діставали звання віце-фельдфебеля й віце-унтер-офіцера.

Становище кадета в суспільстві вважалося почесним, якісний склад вихованців кадетських корпусів підтримувався на високому рівні.

1917 року в Російській імперії існувало 29 кадетських корпусів, з них 3 в Україні: Полтавський, Київський і Сумський. Київський св.Володимира кадетський корпус було відкрито 1 січня 1852 р. Він складався з двох рот по сто вихованців. Комплектувався підлітками 10 – 12 років – дітьми офіцерів Київської, Волинської і Подільської губерній, яких готували до вступу у військові училища. У 1862 – 1883 рр. корпус функціонував як військова гімназія. У 1852 – 1856 рр. він містився на Бібіковському бульварі (тепер бульвар Тараса Шевченка, 14), а з 1857 р. – на Шулявці в спеціально зведеному за проектом архітектора І.Штрома будинку на Кадетському шосе (нині будинок Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України на Повітрофлотському шосе, 6).

За ухваленням Центральною Радою 5 грудня 1917 р. законом Київський кадетський корпус був перетворений на військову гімназію з підпорядкуванням Секретаріатові освіти¹. Після приходу до влади гетьмана П.Скоропадського з наказу Військової офіції Української Держави від 7 вересня 1918 р. гімназії військового відомства були повернуті з міністерства освіти до військового міністерства й надалі іменувалися кадетськими корпусами². Київський св.Володимира кадетський корпус остаточно ліквідований наприкінці 1918 р.

Олександр ЛУГОВСЬКИЙ

Про автора щоденника

Протягом трьох років (1916 – 1918) київський кадет Іванов вів щоденник, записуючи до нього все, що було для нього важливим і цікавим з особистого життя, взаємин у родині, навчання в корпусі, а також кривавих революційних і пореволюційних подій, свідком і учасником яких він був.

Що нам відомо про цього юнака, який волею долі потрапив у вир Історії? Зі щоденникових записів ми дізнаємося, що його ім'я – Ніколай, що 1916 року він закінчив 4-й і перейшов у 5-й клас, отже, до кадетського корпусу він вступив 1913 року, що в квітні 1918-го йому виповнилося вісімнадцять.

В архівному фонді Київського св.Володимира кадетського корпусу є списки учнів за 1916 і 1918 рр. З них ми довідуємося, що кадет Ніколай Іванов улітку 1916 р. був відпущений на вакації до батька, полковника Віктора Григоровича Іванова, командира маршового запасного батальйону №18, у місто Гайсин Поділь-

ської губернії. Його мати, Ольга Вікентіївна, мешкала тоді в Києві на вулиці Овруцькій, 16, кв. 4³. У списках учнів корпусу за 1918 р. Ніколай Іванов значиться казеннокоштным учнем 6-го класу I відділення⁴.

У щоденнику Ніколай Іванов багато пише про поїздки до батька в Гайсин. Ось запис від 4 вересня 1916 р.: „Папа получил монаршью благодарность и представлен к генерал-майору, назначен помощником начальника бригады 3 полка”⁵.

Уже два роки тривала світова війна, але в записях київського кадета це ніяк не відбилосся. У Києві, як і давніше, спокійне, сите життя, заняття в корпусі й далі йдуть своїм ладом. Ніколай багато часу приділяє вивченню французької мови, бере приватні лекції у французької Марії-Луїзи.

Характер записів стає цілком іншим з 26 лютого 1917 р. Під цією датою запис: „Начало движений в Петрограде”. Потім 3–4 березня: „Пришло известие о беспорядках в Петрограде. Учрежден Исполнительный комитет и послано условие к государю”⁶. Далі – запис тексту зречення царя.

У нарисі „Киев-город” Міхаїл Булгаков так змалював початок нової історії в Києві: „Легендарные времена оборвались, и внезапно и грозно наступила история. Я совершенно точно могу указать момент ее появления: это было в 10 час. утра 1-го марта 1917 г., когда в Киев пришла телеграмма, подписанная двумя загадочными словами: депутат Бубликов”⁷.

Ритм життя київського кадета різко змінився. Ось записи березня–травня 1917 р.: „Тайной баллотиров-

Батьки кадета Н.Іванова

кой избран членом комитета Владимирского корпуса. Образовалась дума 2-й роты” (14 березня); „Полное отсутствие воды и света” (13 квітня); „Чаша терпения переполняется. Нет воды, а дают селедку и кислую капусту” (14 квітня); „Сплошная анархия во всех слоях общества” (22 – 29 квітня); „Захлебнулся я свободой” (10 травня).

У травні – червні 1917 р. Ніколай знову гостює у батька в Гайсині й стає свідком того, як уночі до батькового помешкання вдираються кілька озброєних офіцерів і солдатів та оголошують полковникові Іванову, що постановою полкового мітингу його усунуто від командування полком⁸. А ось записи 12 липня: „Грабежи квартир. Полная деморализация на

фронте. 2 роти немців взяли в плен русскую дивизию” і 14 липня: „Установлена смертная казнь”.

На тлі таких подій дивним здається, що 1 вересня 1917 р. в Київському кадетському корпусі все ж таки розпочався новий навчальний рік. Почався бурхливо, мітингами, страйками, навіть дуелями між кадетами. Ніколай Іванов стає активним учасником громадського життя в корпусі. Його обирають до Центрального комітету учнів середніх навчальних закладів м. Києва й до складу суду громадської думки⁹.

Публіковані тут фрагменти щоденника охоплюють період від 28 жовтня 1917 до 9 березня 1919 р. У Києві майже безперервно точилися бої. Ніколай Іванов та його товариші-кадети брали участь у вуличних боях з більшовиками в жовтні 1917 й січні 1918 р. Його щоденникові записи тих днів емоційні, але водночас дуже точні. У нього немає ще виразно сформованої громадянської позиції, але є відвага і суто юнацьке бажання перевірити себе у хвилини смертельної небезпеки. Щоденник закінчується щемким питанням: „Кто напишет обо мне?”

Як історичне джерело щоденник кадета Іванова цінний різноманітними подробицями повсякденного життя киян на тлі грандіозних подій у навколишньому світі, відомостями про навчання й побут вихованців Київського Володимирського кадетського корпусу. Варті уваги дані про втрати юнкерів, дату початку обстрілу Києва червоними загонами під командуванням М.Муравйова.

Оригінал щоденника перебуває в приватній колекції. Публікацію його фрагментів підготовано за ксерокопією, що зберігається в Центральному музеї Збройних Сил України (інвентарний № 3144). Щоденник вівся у двох записниках невеликого форма-

ту. Перший складається з 60 аркушів рукописного тексту й містить записи від січня 1916 до 24 серпня 1917 р.; другий – з 41 аркуша, він починається 27 серпня 1917, а закінчується 31 грудня 1918 р., далі йде ще один запис, датований 9 березня 1919 р. Частина тексту зашифрована цифровим кодом.

Текст публікується із збереженням усіх стилістичних особливостей авторової мови. Скорочення в тексті розкрито у квадратних дужках, за винятком загальновідомих. Непрочитані слова або частини слів позначено крапками, при цьому в примітках указано кількість непрочитаних слів чи літер. Відсутні елементи дат подано у квадратних дужках. Непубліковані частини тексту позначено крапками в ламаних дужках.

Лариса ПОРТНОВА

ПРИМІТКИ

¹ Державний архів м. Києва (далі – ДАК). – Ф.112. – Оп.3. – Спр.21. – Арк. 11.

² Там само. – Арк. 23.

³ Там само. – Спр. 41. – Арк. 14.

⁴ Там само. – Спр. 47. – Арк. 7.

⁵ Щоденник. Кн.1. – Арк. 8.

⁶ Там само. – Арк. 21.

⁷ Булгаков М. Избранные произведения. – К., 1990. – С. 529. 28 лютого 1917 р. до Управління Південно-Західної залізниці надійшли дві телеграми, підписані депутатом Державної думи А.Бубликовим – інженером шляхів, одним з членів фракції прогресистів, про організацію 27 лютого 1917 р. в Петрограді Тимчасового (Виконавчого) комітету Державної думи на чолі з М.Родзянком. Розмножений у вигляді листівок текст телеграм і звернення М.Родзянка від імені членів Тимчасового комітету про перебрання на себе обов'язків виконавчої влади поширювався в Києві вже ввечері 28 лютого. Опублікований у газеті „Киевская мысль” (1917, – 3 мар.).

⁸ Щоденник. – Кн.1. – Арк. 25.

⁹ Там само. – Кн.2. – Арк. 5, 8.

1917 год
[Октябрь]

28. Началось выступление большевиков и украинцев¹. Много убитых и раненых. Домой добрался в 6 часов. Настроение мягкое. Проиграл 5 рублей и решил больше не играть, ибо все в долг. У Оли взял 10 рублей. Достал пугач, что так давно хотел достать – 1915 г. и часы-будильник. Встречался с Ан.Вас., приглашала на франц[узскую] лекцию. Вл.Ш. продал револьвер за 315 рублей – дешево.

29. Церковь нарисовала программу к вечеру. Послал письмо Борису. От Зины открытка с приглашением ехать в Москву. Вечером; сидят в столовой и разговаривают в ворчливом тоне, самую ерунду. Сижу...² в гостинной, если так можно назвать эту комнату, напханную столами, столиками, картинами и прочими благоприобретенными вещами. И хочется пойти к Оле, да не хочу опять ругаться, ведь фактически в этом Оля права, но и я тоже. Написал письмо последнее мое à Luise. Оле подарил рисунки. Как-то плохо себя чувствую в моральном отношении, многое хочется сказать, но все еще не время. Революция, учение о Реформации и Возрождении отлагают свой отпечаток на мое мышление вполне правильный. Что за семья уродливая, невольно игнорируешь пребывание в ней. Не с прежней радостью ждем Рождества, а с ужасом, ибо это будет сплошная каторга. Я революции не делаю, хотя меня и зовут большевиком, но может терпение лопнуть, а пока терплю, так как вижу, что это вырабатывает характер на пользу мне. Мускулы болят от гимнастики.

30. 6 часов. Какое-то повышенное настроение с раннего утра. 1 час. Пришел в корпус. Настроение повышенное. В корпусе стоит полк чехословаков³. 10 пулеметов. Везде пикеты и телефоны. Записан в дружину идти в город на помощь юнкерам. 6 часов. Созрел план идти ночью в город и поступить в дружину. Со мной Кислинский, Дудинский, Будковский. У всех холодное оружие, есть у меня и револьвер. Назначил надежных дежурных, сделают чучела и посчитают. Идем на смертную опасность, чтобы испытать сильное ощущение. По слухам Вол[ь]тер⁴ убит. Ну что будет, то будет. Всем желаю счастья и мира. Я иду проливать кровь. Рассчитываем вернуться в 8 часов утра. Написал письмо à Luise. Тотчас после молитвы мы скрылись из роты, на лестнице стояли на махалке⁵ товарищи по отделению. Добрались до подвала, двора и наружных ворот, где произошла задержка с гуситским караулом⁶, пройдя его, пошли по путям и разным проулкам до Галицкого базара. Дошли беспрепятственно по Бибиковск[ой], Пироговской, Фундук[левской], Пушкинской, Прорезной, Крещатик. Везде в подворотнях любопытный народ. Баррикады на Пироговской и Гимназической с пулеметами. На углу Инст[игутской] и Крещ[атика] встретили пикет кавалеристов: Журиковского, Черторыжского и других, оттуда провели на Банковую в штаб – дом Городецкого. Явились начальнику отряда и записались во 2-ой взвод. Первое поручение – отнести в дом Гинсбурга прапорщика, разбившегося от падения с обрыва, когда его большевики поставили к расстрелу вместе с начальником штаба и другими офицерами. Не судьба, видно, умереть. На войне семь раз ранен. Нести было очень тяжело и неудобно, но все же осторожно доставили куда нужно. Возмутительно поведение сестры милосердия. Получили винтовки японские и патроны. Вступили по дежурству. Таскали множество ящиков с пулеметными лентами и

Володимирський кадетський корпус у Києві. До 1917 р.

пулеметы. Ужасно устали. В штабе выяснилось почти критическое положение: с одной стороны большевики, с другой – украинцы, а казаки обещали громить тоже штаб. Всего кадет около 10 человек, все во втором взводе. Юнкеров убито 10 и ранено 63 только при операции при дворце генерала Иванова⁷. Стоим на охране винтовок, были готовы ехать на реквизицию на грузовике, но шоферы-большевики испортили все машины в нужный момент и исчезли. Встретил капитана, что познакомился на балу 15 октября, он оказался командиром нашего 2-го взвода. Идет беспорядочная стрельба по прилежащим улицам, гукает орудие. Перед штабом броневик, артиллерия (2) и пулемет, и все в баррикадах. Сменились в 2 часа и пошли отдыхать. Легли прямо на полу, а потолки такие красивые. Обстановка шикарная, и везде мрамор и фрески. Сестры напоили чаем и накормили салом и хлебом. Легли вздремнуть. Несмотря на усталость, сон не берет, настолько повышена нервная деятельность. Легли спиной друг к другу, чтоб было теплее. В 5 ч[асов] вскочили все по ложной тревоге, но скоро было предложено пройти через линию расположения украинцев и большевиков и отнести пакет командиру Уманского казачьего полка. Вызвался я и Будковский⁸. Попрощались с товарищами, отдали патроны и винтовки и взяли тесаки, отправились сначала в штаб округа – напротив, а потом и в дорогу. Для того, чтобы избежать пост украинцев около Мал[ой] Житомирской, спустились на Крещатик и поднялись на Трехсвятительскую и долго плутали по разным проулкам. Кругом ни души, сплошной туман, и стоит зловещая тишина. Кое-где выстрелы нарушают тишину. Решив, что очень опасно идти по Андреевскому спуску, повернули на Десятинную и по Владимирской до угла Б[ольшой] Житомирской. Вдоль по Житомирской

Група службовців Київського Володимирського кадетського корпусу біля будівлі корпусу. Київ, поч. XX ст.

українці от церкви давали залпы к Михайловскому монастырю. Перекрестившись, бросились поперек улицы, и пули благополучно просвистели мимо. За углом раздалось громкое „стой – кто идет”. Оказались юнкерами и посоветовали вернуться к Крещатику, чтоб избежать расстрела украинцами. И так мы кружили очень долго. Русская избушка разгромлена, и все содержимое разбросано по тротуару <...>.

31. Утром в 7 часов добрались до корпуса, где и передали пакет. Чехи заявили, что уходят из Киева, так как идет национальная борьба, а не политическая⁹. Настроение падает, наступает сонливость. На уроках расспрашивают преподаватели о нашем походе.

[Ноябрь]

1. Проснулись раньше сигнала и встали, чтобы уступить спальни юнкерам Алексеевского училища. Штаб разошелся, юнкера и офицеры уходят из Киева. Юнкер-корнет подарил на память штык. Пышно хоронили двух гуситских офицеров, на лафетах с артиллерией¹⁰. Направил свои стопы к Вере, но ее не застал дома, встретил Вл.Ивановича у них же. Картина не представляется столь печальной, как казалось это раньше. Много битых стекол, убитая лошадь и масса порванных проводов. И всюду это пешком, довольно устал. Жене на память подарил патроны. Остался на три дня дома. Отношения смягчились под влиянием письма Бориса <...>

1918 год

С апреля – 18-й в моей жизни. Этот год будет очень важным в смысле его влияния на мою последующую жизнь. Или возвышусь, или [погибну] навсегда.

Вихованці з відділення 7 класу Київського Володимирського кадетського корпусу. Київ, поч. XX ст.

[Январь]

«...» 16. Осадное положение в Киеве¹¹. Идет борьба украинцев и большевиков¹². Любопытно смотреть на разрывы снарядов над городом, освещенном луной. Очень много разрывов на Печерске.

17. Под впечатлением всего происходившего написал письмо à Luise, но не послал. Снялся на пушке по традиции кадетских старых времен. Сегодня же убрали орудия для того, чтобы не смущать публику и опровергнуть слухи о вооружениях в корпусе¹³.

18. Бой слышен с утра, доносятся отдельные выстрелы и разрывы. Узнал о крушении: паровоз ворвался в царский павильон¹⁴, я с Будковским убежал на вокзал посмотреть. Там видели картину страшного разрушения. Много впечатлений пришлось пережить, видя 8 трупов, изуродованных при катастрофе, раненых 130 человек. И вот, чтобы посмотреть эти трупы, устроили очередь, и еще как охотно народ идет смотреть на обезображенные тела несчастных. Пришел в корпус благополучно, узнали, что идет комитет об отпуске по домам ввиду довольственного кризиса. Войдя в роту, директор подошел ко мне и сказал, что не доволен мной и моим отделением, почему – выяснить не удалось, но я понимаю приблизительно, почему это так. Это справедливо. После скудного обеда я оделся в отпуск, как и многие другие, но, благодаря оживленной перестрелке вокруг корпуса, выйти не удалось. Я смотрел в окно, как подъехал автомобиль с украинцами и привез пулеметы. Из-за забора бросали бомбы в машину, правда, не искусно, но все-таки они ее испортили¹⁵. Вдруг в соседнее окно залетела разрывная пуля и ранила кадета 2-го Петроградского корпуса Кузьменко¹⁶ в голову довольно сильно. Его отнесли в лазарет, но я мало обратил внимания и даже не отошел от окна – рядом стоял Конде¹⁷. Лишь полчаса спустя я (зашел в класс второго отде-

*Урок гімнастики в Київському Володимирському кадетському корпусі.
Київ, поч. ХХ ст.*

ления и стал там около печки рядом с Ольшевским)¹⁸. Разрывная пуля пробила раму, разорвалась около самой головы Ольшевского и снесла часть черепа. Смерть наступила моментально, так что его последний взгляд не говорил о страданиях, и только явно была видна жажда жизни. Он свалился на правый бок, вскинув руки, и вмиг он плавал в крови. Все присутствующие моментально выскочили из отделения. Вошли Мачавариани – грузин и Кравчук¹⁹ – 6 – 2 отд. Я взял корпус тела под мышку, голова его беспомощно качалась во время носки в лазарет, и все стекала кровь. Мозги хорошо видны сквозь сплошное отверстие. Я весь залит кровью, рубашка, брюки и сапоги промокли. В лазарете положили на пол. Раньше раненому сделали операцию, вынули осколки пули и кости и начал вновь видеть он*. Впечатление произвело сильное этот трагичный случай. Перешли в зал и легли на полу. Освещение скудное – несколько свечек и только. Ходил еще раз посмотреть на Ольшевского: одет в мундир с погонями. Лицо такое спокойное, если бы не люди вокруг, я б его поцеловал. Цвет лица восковый и с глянцем, черты чуть-чуть заострились. Останутся в памяти белоснежные носки на ногах. Повязка на голове, в крови, и виден изъяз в черепе, даже через повязку. После чая с Будковским вошли в класс и взяли по кусочку черепа и осмотрели стены и печь с битым кафелем. Мозги и кровь разбрызганы очень на далекое расстояние. Не забуду несколько выющихся волосков, что пристали к дальней стенке. Всю ночь не спал, не верил сам себе, несмотря на очевидный факт. Раненая собака жалобно выла в коридоре. В 2 часа несколько пуль залетело в класс и разорвались – на свет [стелившегося] дежурного Маркова – мать его ночевала в корпусе <...>.

19. Начали отпускать в отпуск. Конечно, я отправился на Печерск. Везде стреляют довольно интенсивно, и идет наступление на Радугу²⁰. Как не мыкался,

не мог осуществить своего желания. На Крещатике пулеметы косят слишком угрожающе. Едва дошел до дома, такая сильная усталость и шум в голове.

20. Сильно расшатались нервы, плакал потихоньку в первый раз. Если вернусь завтра, то напишу остальное (11 часов 20 января 1918 г.). Прощайте, Коля.

Переделся и отправился на Печерск вместо кадетского корпуса. Беспрепятственно дошел до Левашевской, дальше шла стрельба, украинцы берут приступом „Арсенал”²¹. Спустился по деревянной лестнице до Козловской улицы, нашлись попутчики – солдаты-понтонеры. Дальше идти никто не рисковал и поворачивали обратно. Я остановился и заколебался: пойти напрямик или подождать событий, избрав последнее, немного подождал. Потом, услышав шум-гам и звуки музыки, напрямик стал подниматься, навстречу мне попадались бегущие люди, большей частью женщины. Картина разрушения слишком ярка, чтоб о них писать, лужи крови, отсутствие стекол, сбитые столбы, сбившаяся проволока не дает прохода. Поднял гильзу артиллерийскую и потихоньку бочком пробрался до кв. №4. Открыл двери Вл.В...²², встретили все в зале. Евдокия Петровна поцеловала в голову. Рассказали о тех ужасах, что пережили. В комнате 10 стекол разбито ружейными пулями (у француженки). Женя и Вера очень нервничают. Ира сильно осунулась, [прочие] не изменились. Угостили кофе и в обратный путь. Женя заметила, что она знала, что я приду; вышли вместе с Ирой и Верой, прошли до лавочки, она оказалась закрытой и пустой, в переулках стояли орудия, везде украинцы. „Арсенал” избит и испещрен пулями. Поднял несколько осколков на память о сих временах. На Львовской обогнал Любовь Андреевну, но она, благодаря костюмировке, не узнала меня. Сбил ногу и сильно устал. У Толи опять переделся и, отдохнув, явился домой. Описывать картины похорон не пришлось.

22. После короткого сна (5 часов) пошел с Толей. Начался обстрел Куреневки с Сырца, снаряды свистали над больницей, а рвались на Куреневке. Когда немного стихло, явилось желание посмотреть на последствия стрельбы, вышли в поле к обрыву. Совершенно неожиданно открылась сильная ружейная стрельба, пули свистят вокруг да около, не растерявшись, как это сделал Толя, я прилег за бугорок и сразу испачкался в глине. Прикрытие было слишком ненадежно и потому сначала ползком, затем пригнувшись, пустился бежать до рва, где идет трамвай. Сейчас же явился адъютант и рассказал все и подал мысль о контрдействиях. Выкатили пулемет, выслали украинских юнкеров²³, а я хотел почиститься и принять участие, но дома был убежден не идти. Началась перестрелка. Несколько пуль залетело в дом. Спал в коридорчике на...²⁴ (Надо сказать, что с полуночи 21 началась правильная канонада по городу из-за Днепра по Печерску²⁵. Сильно бьет тяжелая артиллерия.)

23 – 24. Сильная канонада с редкими перерывами в час-два. Живы ли на Печерске? Дома сидят на полу, дошел до Сенного базара, там рвались снаряды. Постоял немного и возвратился не успокоенным домой. *Хорошие времена! 24 янв[аря] 1918.*

25. Пришла артиллерия польская²⁶ и поставили орудия на спортивном поле. Украинская артиллерия тянется по Брест-Литовскому шоссе. Подкрепления подошли большевикам. Слышно, что сам Крыленко в Броварах. Печерск занят большевиками вплоть до Крещатика²⁷.

26. Город во власти большевиков, украинцы отступили: Святошино, Пост-Волынский. Видел как в школе грабили имущество, несли кто и что можно. Днем разграбили кооператив. У дворничихи – личности темной, появился грабленный товар. В доме образовалась охрана. Папа дежурит первую смену 8 – 3 ночи. Стрельбы нет почти.

27. Собирался идти, но настроение испорчено. Познакомился со многими офицерами, ...²⁸ – отец Варнавы [в]идел из своего броневика, как закололи двух кадет. В городе самосуды и грабежи, расстреливают офицеров²⁹. Растерзали генер[ала] Биначевского. Срывают кокарды. Тюрма разбежалась и горит (2 000 преступников). Выход в город возможен только с переодеванием и заменой свидетельства.

29. Ходил в корпус и к Кунам. Володю С. и Вл.Вл. выводили большевики к расстрелу, рабочие „Арсенала” заступились. Настроение подавленное.

31. Вводится новый стиль.

14 – (1) февраля. В корпусе нет продовольствия. Умер Гвоздевич-Кузьменко <...>.

28. Большевики ограбили Гос. банк и ушли за Днепр. Летал германский „Таубе”. Гул орудий и трескотня пулеметов.

1 марта. Днем во дворе казарм Тирасп[ольского] п[олка] собрали до 300 патронов и 2 бомбы. С большим трудом ...³⁰ В 3 часа вступили первые разъезды, колонны за Пущей, а за ними – австро-германцы. Везде короткие перестрелки. На улицах оживление, украинцы захватили „Арсенал” ...³¹ <...>.

11 марта. Праздник на Украине. Чествование Шевченко³². Осталось 7 недель учения<...>.

28 марта. Был на пожаре патронного склада, в городе настроение повышенное<...>.

Сентябрь

16. Был в корпусе: реформа полная <...>.

Декабрь

Ст. ст. 13 декабря. Прошло много времени, как я не писал, и многое выпущено из мелких подробностей. Прошло полугодие учения, и, может быть, не будет продолжения. Предстоит много работы, чтобы аттестат был приличным. Пала гетманская власть, и положение кадет сильно изменилось к худшему. В конце октября (30) Годовщина: я был произведен в вице-унтер-офицеры и назначен вице-фельдфебелем корпуса. Торжественно были вручены погоны с нашивками, и товарищи сильно качали. <...> Бегство с добровольцами. Мобилизация коснулась Бориса, он устроился в радио.

[2]3 декабря. Был у Кун. Познакомился с бывшим министром труда Вр[еменного] пр[авительства] Гвоздевым³³. Откровенный разговор. Кадет распустили по домам, в корпусе стоят петлюровцы. Отношение к кадетам неважное. Андрей приезжал за документом, вид приличный, но психика тронута ужасом смерти <...>.

После долгого перерыва я снова начинаю писать в этом 1919 году, который не имеет ровно ничего нового. Как в политической жизни, так и в жизни отдельных личностей все повторяется, все идет своим чередом. В общих чертах изложу события за начало года. Уже встреча Нового года носила неприятный отпечаток. Раздражительность и недовольство друг к другу владело всеми. Оля своим болезненным настроением действовала на всех <...>.

15 янв[аря] розбирали деталі зустрічі Нового року і сильно взволнували Олю. Ревність во многих своїх проявленнях безобразна. Она ревнує мене даже к ...**

Ушли петлюровці, і город заняли більшовики без вистрелів³⁴. Так или иначе корпус я кончил раньше благодаря им. Чтобы не комкать, больше писать сейчас не буду.

К[то] н[апише]т о[бо] мне ?

9 марта 1919 г.

ПРИМІТКИ

¹ Вночі проти 29 жовтня 1917 р. загони козаків і юнкерів – близько 200 осіб – з наказу штабу Київського військового округу оточили й заарештували в Маріїнському палаці частину членів ревкому. Інші загони розгромили приміщення профспілок, друкарню ради робітничих депутатів і зайняли стратегічні пункти міста (пошту, телеграф, телефонну станцію, вокзал). Збройний виступ робітничих і солдатських загонів, очолюваних більшовиками, почався 29 жовтня о 17 годині. Повстання підтримали й деякі військові частини Центральної Ради.

² Одне слово не прочитане.

³ Чехо-словацький корпус, згідно з угодою з представниками Тимчасового уряду в Україні (командуванням Київського військового округу й Південно-Західного фронту), повинен був „оставаться на стороне поддержания полного спокойствия и порядка и содействовать всеми средствами сохранению всего, что способствует продолжению войны против нашего врага – австро-германцев” <...>. Тут йдеться про 2-й чехо-словацький стрілецький полк, який з артилерійською батареєю прибув 29 жовтня до Києва і 30 – 31 жовтня брав участь у вуличних боях (Клеванский А.Х. Чехословацкие интернационалисты и продажный корпус: Чехословацкие политические организации и воинские формирования в России. 1914–1921. – Москва, 1965. – С. 1430).

⁴ Ніколай Вольтер значиться в списках вихованців Київського кадетського корпусу за 1917 р. у 6 класі, I відділення (ДАК. – Ф 112. – Оп. 3. – Спр. 41. – Арк. 34).

⁵ Йдеться про входні двері.

⁶ Тобто вартою з чехо-словацького підрозділу.

⁷ Маються на увазі втрати юнкерів під час наступу по Олександрівській вулиці. Є й інші дані. За свідченням одного з керівників повсталих А.Іванова, втрати юнкерів становили

близько 80 осіб. (Іванов А.В. Киевский совет в борьбе с Центральной Радой // В защиту революции. – К., 1971. – С. 31).

⁸ Георгій Будковський, однокласник Ніколая Іванова, значиться в списках вихованців за 1918 р. у 6 класі, I відділення (ДАК. – Ф. 112. – Оп. 3. – Арк. 7).

⁹ 31 жовтня 1917 р. командування Чехо-словацького корпусу, зважаючи на втрати (командир полку, кілька офіцерів і понад 100 солдатів) і дедалі більше невдоволення вояків, було змушене відмовитись од дальшої підтримки юнкерів і підписати перемир'я з повстанцями. Згідно з умовами перемир'я, чехо-словацькі військові частини мали бути виведені з Києва в місця своєї дислокації. Однак чехо-словацькі підрозділи, що охороняли будинок штабу Київського військового округу, відвели в казарми лише 1 листопада, і тільки 3 – 5 листопада вони покинули місто (Клеванский А.Х. Знач. праця. – С. 131).

¹⁰ Йдеться про офіцерів батареї артилерійського дивізіону Чехо-словацького корпусу, які брали участь у боях 29 – 31 жовтня в Києві.

¹¹ Стан облоги в Києві запровадив комендант міста командир вільного козацтва М.Ковенко 14 січня.

¹² Повстання збільшовичених частин гарнізону й червоногвардійських загонів робітників у Києві розпочалося вночі проти 16 січня під час спроби військовиків Центральної Ради роззброїти робітників „Арсеналу” й вивезти вугілля. 16 – 17 січня точилися найзапекліші бої в середмісті між подільськими повстанцями і військовими формуваннями Центральної Ради.

¹³ Це не допомогло. Вночі проти 19 січня Київський Володимирський кадетський корпус був пограбований червоногвардійцями Головних залізничних майстерень, які забрали всю наявну зброю і гармати (Патлах Н.С.

Київські залізничники в январе 1918 года // В защиту революции. – с. 83).

14 18 січня 1918 р. на станції Київ-Пасажирський поштовий потяг № 4 внаслідок відмови в паровоза гальм урізався в царський павільйон. Тоді загинуло 26 осіб, поранено – більш як 80.

15 Цікаво, що цей епізод описав також інший очевидець – командир червоногвардійського загону залізничників М.Патлах. Див.: Патлах М. Київ у січні 1918 року // У дні Жовтня. – К., 1987. – С. 90.

16 У наказі № 26 по Київській св. Володимира військовій гімназії від 31 січня 1918 р. згадується вихованець 5 класу 2 відділення Василь Кузьменко-Гвоздевич, який помер від поранення 22 січня 1918 р. (ДАК. – Ф. 112. – Оп. 3. – Спр. 21. – Арк. 11).

17 Конде-Марков Ренгард Дмитрій, однокласник Н.Іванова, значиться в списках вихованців за 1918 р. у 6 класі, 1 відділення (Там само. – Спр. 47. – Арк. 7).

18 Георгій Ольшевський значиться в списках вихованців за 1918 р. у 6 класі, 2 відділення (Там само. – Арк. 7 зв).

19 Константин Мачаваріані й Борис Кравчук значаться в списках вихованців за 1918 р. у 5 класі, 1 відділення і 6 класі, 2 відділення (Там само. – Арк. 7, 8).

* Так у тексті.

20 Документальних даних про бої в середмісті немає. Бої українських частин з подільськими червоногвардійцями точилися на Андріївському узвозі.

21 Повсталі робітники „Арсеналу” склали зброю вночі 20 січня. Понад 100 осіб потрапило в полон.

22 Одне слово не прочитано.

23 Так автор називає „юнаків” – вихованців українських військових шкіл. На початок 1918 р. їх було в Києві чотири (1-ша військова юнацька школа ім. Б.Хмельницького; 2-а військова юнацька школа; Гарматна юнацька школа; Інженерна юнацька школа). Кілька загонів юнаків брали участь у січневих боях (Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна 30 (17) грудня 1917 р. – 3 травня 1918 р. // Генеза. – 1994. – Ч. 1. – С. 158 – 176).

24 Одне слово не прочитано.

25 За іншими даними, артилерійський обстріл Печерська розпочався 22 січня (Нова рада. – 1918. – 24 січ.).

26 Йдеться про гармати, передані через брак коней і боєприпасів, командиром Гайдамацької батареї К.Смовським під розписку нейтральній польській частині (Смовський К. Гайдамацький кіш Слобідської України та артилерія в 1917 – 1918 рр. // За державність. – Варшава, 1935. – № 5).

27 Більшість вулиць Печерська, Поділ і центр міста більшовицькі війська захопили ще 24 січня, а 25 січня українські частини з наказу коменданта М.Ковенка почали покидати місто.

28 Одне слово не прочитано.

29 Після захоплення Києва червоними загонами під командуванням М.Муравйова почалися повальні грабунки центральних районів міста й терор проти його мешканців. За даними різних авторів, тоді в місті загинуло від 3 до 5 тисяч осіб. За даними Комісії з розслідування злочинств більшовиків, яка працювала в Києві у квітні – травні 1918 р., у місті було вбито 2587 осіб, переважно офіцерів та юнкерів (Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918). – Київ; Львів, 1996. – С. 336).

30 Одне слово не прочитано.

31 Два слова не прочитано.

32 6 березня 1918 р. Рада Народних Міністрів УНР ухвалила постанову про відзначення роковин Тараса Шевченка як національного свята.

33 Міністром праці Тимчасового уряду у вересні – жовтні 1917 р. був меншовик К.Гвоздев (1883 – 1923). У роки Першої світової війни закликав до класового миру. Рух по-оборонському налаштованих робітників дістав назву „гвоздевшини”.

** Так у тексті.

34 5 лютого 1919 р. війська Директорії залишили Київ. До міста ввійшли Богунський і Таращанський полки 2-ї бригади Першої української радянської дивізії під командуванням М.Щорса.

Публікація і примітки Лариси ПОРТНОВОЇ та Олександра ЛУГОВСЬКОГО

Матеріал проілюстровано світлинами з фондів Центрального музею Збройних Сил України та Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С.Пшеничного